

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА РЕЛІГІЙНИЙ ДОСВІД

Вступ. Наголошено, що діджиталізація у наш час торкається фактично всіх сфер людської діяльності, тому надзвичайно важливо встигати осмислювати цей процес, формувати план взаємодії та намагатися прогнозувати його наслідки. Підкреслено, що, з одного боку, діджиталізація є викликом для такої традиційної і монументальної структури, як релігія, але, з іншого боку, вона може стати поштовхом до розвитку останньої, стимулювати вироблення нових відповідей на старі запитання. Чи превалює форма над змістом або все ж таки останній є більш вагомим складником? Виявлено, що саме це запитання стоїть за більшістю дискусій про можливість чи неможливість використання технічних засобів під час священнодійств і зроблено спробу дати відповідь на нього. Цю тематику розкрито через призму поняття релігійного досвіду і можливих змін та впливів на нього через залучення технічних засобів у церковні практики.

Мета статті полягає у висвітленні впливу діджиталізації релігії на формування та функціонування релігійного досвіду.

Методи. Було вивчено та проаналізовано бібліографічні матеріали на тему взаємодії технологій та релігій, із загального масиву було синтезовано матеріали, що найкраще відображають сучасний стан цієї проблематики.

Результати. Продемонстровано, по-перше, беззаперечний факт того, що зовнішні умови останніх років (пандемія Covid-19, початок повномасштабного вторгнення) значно простимулювали процес діджиталізації церкви. Крім того, розкрито різноплановість настроїв та ставлення представників церков до використання сучасних технічних засобів у традиційні практики релігії. Відображено, як виклики сучасності можуть сприяти появі нових, навіть децю суперечливих релігійних практик (феномен онлайн-причастя).

Висновки. Беззаперечно доведено взаємодію між технологічним прогресом та релігійним консерватизмом, що може призвести як до конфліктів, так і до несподіваних адаптацій. Усі ми опинилися в однакових екстремальних умовах і мали лише вибір, як на них реагувати. На прикладі церкви показано, що існують приклади священнослужителів, які легко змогли інтегрувати і повернути на благо собі і своїй пастві сучасні технологічні засоби, а є ті, хто воліють протиставляти себе останнім. Визначено, що в кожного є свої пояснення та аргументи, що демонструє подальшу необхідність осмислення діджиталізації релігії, щоб у майбутньому дві сторони цієї суперечки могли прийти до "спільного знаменника".

Ключові слова: Церква, релігійна віра, релігійний досвід, технології, релігійна практика, релігійна безпека.

Вступ

Дискусії та роздуми про релігію і її існування у світі, де так швидко з'являються та набирають обертів всілякі технологічні винаходи, не є новими та займають розуми фахівців не один десяток років. Проте одна справа думати про щось у "мирний час", коли роздуми можуть лишатися у царині теоретичних напрацювань і немає потреби в розроблянні практичних аспектів, та зовсім інша – розробляти практичний матеріал, ще й у екстремальних умовах, а саме такі умови склалися у світі в останніх кілька років, зокрема, йдеться про пандемію Covid-19 та повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Тематику взаємодії технологій та релігій можна зустріти серед робіт українських авторів, зокрема, у нещодавно опублікованій колективній монографії "Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні" за редакцією О. Сагана (Недавня, 2023) міститься ґрунтовна стаття на цю тему. Крім того, дуже корисною для дослідників цієї галузі є робота під назвою "Феномен онлайн-причастя" із серії "Церква і пандемія". Також осмислення феномену безпосередньо релігійного досвіду в контексті сучасних викликів міститься у монографії "Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії" (Предко, 2021).

Метою дослідження є розглянути погляди фахівців та священнослужителів, зокрема православних, на проблему релігійного досвіду в контексті технологізації релігії. Чи можливо отримати релігійний досвід за допомогою новітніх технологій? Як впровадження технологій у традиційні релігійні інституції впливає на релігійний досвід їх вірян?

Методи

Задля досягнення мети дослідження було вивчено та проаналізовано відповідну кількість бібліографічно-

го матеріалу, що відповідає тематиці дослідження, у ході підготування статті було застосовано також метод структурно-функціонального аналізу задля відстеження та демонстрації явищ та процесів, які супроводжують діджиталізацію релігії та впливають на релігійний досвід у таких умовах.

Дослідження передбачає аналіз аспектів взаємодії новітніх технологій та традиційних релігійних інституцій. Показано різні погляди церковних очільників на ситуацію, що склалася, проблеми, які виникають на шляху поєднання технологій та релігії, на прикладі ставлення представників релігійних інституцій до релігійного досвіду, що здобувається за допомогою технологічних засобів.

Результати

Діджиталізація релігій передбачає поступове притосування основних елементів релігійного комплексу до цифрових технологій. На цьому етапі можна простежити, яким релігіям легше впроваджувати та застосовувати нові технології, а яким це зробити складніше та, найголовніше, тут ми маємо змогу дослідити, чому так відбувається. Це стосується, з одного боку, гнучкості тих чи інших релігійних інституцій, а, з іншого боку, йдеться про можливість чи неможливість відтворити певні елементи релігії за допомогою технологій. Безумовно, у феномену діджиталізації релігії глобально є як беззаперечні переваги так і вагомі недоліки. Серед переваг можна виокремити спрощення доступу до релігії і елементів релігійного комплексу. Інтернет, соціальні мережі та інші технології дозволяють людям дізнатися про ту чи іншу релігію: якщо та чи інша релігійна спільнота може добре репрезентувати себе в інтернет-просторі, то, безперечно, зможе це використовувати для власної користі, як зазначає О. Добродум у статті "Інтернет в XXI ст. став для релігійних організацій новим засобом

© Лавинюкова Анна, 2024

поширення релігійної культури" (Добродум, 2018, с. 95). Крім того, тут можна вказати на потенційну можливість покращення комунікації між віруючими, що може допомагати відчуті єдність і зв'язок. Наприклад, Глава УГКЦ Святослав Шевчук відзначає: "Сьогодні вірним значно легше поспілкуватися зі священником, а йому постукати до дверей своїх парафіян, вживаючи сучасні засоби комунікації... Наші вірні ще ніколи так інтенсивно не спілкувалися зі своїми священниками, зокрема, за допомогою уже не тільки мобільних телефонів, але й ЗУМу, Ватсапу, Вайберу, Фейсбуку, Інстаграму та інших способів, як це відбувається сьогодні" (У часи карантину інтенсивність спілкування зростає..., 2020). Іншим суттєвим наслідком взаємодії технологій і релігії є те, що новітні технології можуть змінювати формат релігійних практик. Технології можна використовувати для створення нових форм релігійного досвіду, таких як віртуальні богослужіння, онлайн-релігійні курси та віртуальні спільноти. Це може зробити релігію більш доступною та привабливою для людей, які не можуть або не хочуть брати участь у традиційних релігійних практиках. І, з одного боку, це безперечно добре, бо це робить релігію більш відкритою і інклюзивною, дозволяє залучати людей, які живуть у віддалених районах або мають обмежені можливості для пересування, а також дозволяють релігійному комплексу функціонувати в умовах надзвичайних ситуацій (наприклад, як це сталося під час пандемії). З іншого боку, це може призводити до зменшення значення фізичної присутності в релігійному досвіді. Це може зробити релігійний досвід менш універсальним і більш особистісним. У перспективі може відбутися зміна традиційних релігійних практик. Це може бути сприйнято негативно деякими релігійними спільнотами і водночас є ризик втратити певні ціннісні елементи тієї чи іншої релігії, її особливостей. Як зазначив В. Агеев, "хтось скаже, що частина практики якраз і полягає у ментальних та фізичних актах, які "спрощуватимуть" гаджети, і що щось важливе справді губиться; їм заперечать, що з гаджетами можна оминати зайву форму та більше зосередитися на суті практик" (Агеев, 2021, с. 167). Суперечки стосовно можливості чи неможливості отримання вірянами релевантного релігійного досвіду є доволі показовими, причина, звісно, криється в історичних засадах релігійних практик тієї чи іншої релігії. Тому досить закономірно звучать занепокоєння, зокрема, представників християнської церкви, де громада та співприсутність на службі завжди відігравали вагомий роль у набутті релігійного досвіду. Наприклад, брат К. Морозов наголосив, що проведення онлайн-літургії може призводити до "розмивання фундаментальних сутностей служби Божої: здійснення її у спільнотах фізичної присутності (що стосується як вірних між собою, так і віруючих зі священником) та з фізичним прийняттям причастя" (Морозов, 2020), і з цими тезами відверто важко сперечатися, крім того, перехід важливих культурних практик в онлайн може негативно впливати на самих вірян і породжувати відчуття віддаленості від церкви.

Але чи є елемент фізичної присутності настільки вагомим, яким зазвичай його вважають? Наприклад, В. Волковський та А. Смирнов зазначають, що "обмеження штучним ідеалом тілесної матеріальної присутності є радше спадком модерної філософії, що обмежує можливості християнської теології і філософії в умовах, коли вони були б дуже корисні" (Волковський, 2021, с. 62). У більшості випадків, якщо оглянути негативні коментарі стосовно застосування технічних засобів під час богослужіння, автори так чи інакше наголошують, що

віртуальне – це щось фіктивне, несправжнє чи неповне і, відповідно, не може породжувати щось справжнє і ціннісне. Але як альтернативу можна висунути інший погляд на віртуальне буття, а саме – не ставити його в опозицію звичному та фізичному, а сприймати його як іншу форму все тієї ж дійсності. У цьому разі деякі аргументи проти використання технічних засобів перестають бути валідними. У статті "Нова Єресь: Причастя онлайн" митрополит Михаїл (Лярош) зауважив "Церква – не абстрактне, відірване від життя явище, яким вона постає у випадку цього безглуздя – онлайн-причастя!" (Михаїл (Лярош), 2021). Ця теза добре ілюструє те, про що йшлося вище, – на думку митрополита в разі переходу в онлайн Церква стає абстрактним поняттям, тобто чимось несправжнім. Але глобально онлайн не впливає на засадничі елементи Церкви і загалом не робить її менш реальною. Стигматизація дискусії стосовно доречності використання технічних засобів передусім гальмує або не допускає дискусії про те, яку варто створити стратегію використання технічних засобів, а така постановка питання є набагато прогресивнішою та потрібнішою. На щастя, не всі поділяють думку митрополита Михаїла, зокрема, Константинопольський патріарх неодноразово наголошував, що не потрібно боятися використання технологій на благо людей, за його словами "дистанційна взаємодія, що відбувається за допомогою різноманітних засобів сучасних технологій, дає змогу не лише підтримувати одне одного з метою втішення та спасіння, а й сприяти нашим мріям і програмам на шляху співпраці та прогресу" (Будник, 2020).

З вищесказаного можна резюмувати ще один наслідок діджиталізації церкви, а саме те, що цей процес може допомогти оновити лави церковного кліру. Діджиталізація все ж є викликом для традиційних церков, і те, як із ним працюють та як на нього реагують церковні очільники, є показовим і надзвичайно важливим. Така своєрідна перевірка на міцність здатна благотворно вплинути на церкву як інститут, а також зміцнити позицію церкви в суспільстві, зокрема в очах молодого покоління. Окрім того, що стосується кадрового питання, то діджиталізація може послугувати плацдармом та okazією для утворення та розвитку сучасної, нової плеяди церковних діячів та мислителів, що також, безперечно, є хорошою перспективою.

Дослідник Г. Кокс зазначає, що сьогодні ми живемо в "постдогматичну епоху Святого Духа" (Сох, 2009) де безпосереднє пережиття божественного поступово витісняє теоретичні міркування про нього. Ця думка звучить, безперечно, переконливо, адже в наші часи далеко не кожен, хто називає себе християнином, може пояснити походження символу віри, проте це не применшує його віри. Технологічні засоби підтримують залученість вірян і дають їм змогу все ж відчувати себе частиною церковної громади та дають змогу отримувати такий досвід. З цього приводу влучним також є зауваження протоієрея І. Саава, який каже, що "ані для дії Божої, ані для молитов вірян немає ніякої різниці, чи здійснюється ця єдність у великому храмі, маленькій кімнаті, тюремній камері, в лісі чи під час відеоконференції. Має значення тільки єдність присутніх і розуміння ними сенсу того, що відбувається" (Саава, 2021, с. 19). Дискусії стосовно такої "єдності" і такої "присутності" точаться і наразі, найбільше така постановка питання нагадує добре знайому нам всім суперечку стосовно того, що має стояти вище – форма чи зміст? У цьому разі дуже болісною стала суттєва зміна форми, проте немає без-

умовних доказів, що це непоправно вплинуло на зміст. Крім того, у такому разі зміст (тут – таїнства) дещо очищується від "формальностей" і може бути краще сприйнятий тих, хто в ньому зацікавлений, адже треба також враховувати, що часи змінилися і не в усіх зараз помпезні ритуали та дієства викликають такий беззаперечний захват, як це було колись, і "старий добрий луддизм з елементами ностальгії та відчуттям незручності" (Волковський, 2021, с. 65), яким являє себе подекуди небажання поєднувати технічний прогрес та традиційну релігійність, іде не на користь останньої в очах сучасників.

Наостанок хотілося б обговорити запитання, що було поставлене на початку статті, а саме: як впровадження технологій у традиційні релігійні інституції впливає на релігійний досвід вірян? І у зв'язку з цим важливо зазначити, що досвід формується не лише його об'єктом, а не меншою, а то й більшою мірою безпосередньо суб'єктом досвіду. Онлайн увійшов у наше життя і присутній у майже всіх сферах людської діяльності, ми звикли до нього і сприймаємо його як ще одну сферу буття. Цілком повноцінну. Репрезентуємо там себе та щиро реагуємо на те, з чим там взаємодіємо. Повідомлення із сумною новиною сприймається не менш емоційно, ніж якби цю ж новину сказали наживо, важливі зустрічі та перемовини також можуть відбуватися в онлайн режимі і від того не втрачати своєї цінності. Коли йдеться про "досвід єдності", якого начебто не може дати нам онлайн, виникає враження, наче лише матеріальний складник є єдиною і головною умовою єдності, проте єдність – це ж і про відчуття, можна бути самотнім у натовпі і можна пережити радість єднання наодиноці, діджиталізація, зокрема, подарувала нам таку можливість. Тому, говорячи про досвід від релігійних священнодійств у онлайн форматі, я цілком переконана, що він сутнісно лишається незмінним. Зміна формату не перешкоджає набуттю такого ж досвіду, який людина отримувала у форматі офлайн. Теоретичні міркування на цю тему можуть лишати враження, що пережиття досвіду зі зміною локалізації не є можливим, але цариню усякого досвіду є безпосередньо людина, а не зовнішні чинники. Останні впливають на нього, але не можуть його унеможливити, якщо цього не захоче суб'єкт досвіду. У випадку з онлайн та ритуальними подіями досвідний акцент зміщується у бік людини, досвід стає більш індивідуальним і від того особливим, але потребує, безумовно, більших зусиль. Таку ситуацію загалом деякі визначають як проблему чи навіть кризу, але, на мою думку, тут радше є резон говорити про точки зростання. Мається на увазі розвиток напрямів у тілі релігійних учень, які раніше не були активно задіяні, оскільки не існувало такої потреби. Індивідуальна релігійність набуває важливості з кожним роком, про що неодноразово писали соціологи релігії, зокрема, за висловом Х. Казанови, "наш час – розквіт індивідуального містицизму і глобального деномінаціалізму" (Casanova, 2019), і ця тенденція не збавляє обертів. До прикладу, ми опинилися в ситуації війни, і величезна кількість людей була змушена змінити місце проживання, позбавлена можливості відвідувати свій храм, але це не має і не може вплинути на здатність і можливість людини вірити, сповідувати віру та знаходити в ній віраду, але вже в індивідуальному порядку. Ідеться про зміну форми духовної діяльності, нова форма, діджиталізована, має великий потенціал та назвичайно необхідна, саме через це голосні заяви про "несправжність" такої форми є шкідливими і не відповідають суті християнського

вчення, де "Дух дихає, де хоче, і голос його чуєш, а не знаєш, звідкіля він приходить і куди він йде, – так буває з кожним, хто від Духа" (Євангеліє від Іоана 3:8) (Святе Письмо, 1963/2021).

Дискусія і висновки

Тема взаємодії нових технологій та релігії, безумовно, не є новою, про це замислювалися і писали багато авторів від письменників футуристів до предстоятелів храмів, але змінюється ситуація сьогодення і це змушує щоразу дивитися на цю тему з різних позицій та кутів зору, як слушно зазначила Ольга Недавня: "Діджиталізація церков як відповідь на виклики доби стимулювала інтенсифікацію богословських роздумів над актуальним розвитком віровчення та форм богослужбових практик, сміливі експерименти окремих священнослужителів у цій сфері, гарячі дискусії щодо поточно доцільного співвідношення реального та віртуального релігійно-церковного життя, переваг і можливих "пасток" останнього" (Недавня, 2023, с. 237). Одне слово, тема не є вичерпаною та все ще потребує розгляду та осмислення, оскільки з обох боків є переконливі аргументи на користь єдиноправильності своєї позиції. Зіткнення традиційного і новітнього вже відбулося, і питання лише в тому, чи зможуть відповідні інституції достойно використати цю ситуацію з користю та благом для своїх вірян і скільки це потребуватиме часу.

Список використаних джерел

- Агєв, В. (2021). *Релігія має померти, або У кого ми повіримо після Бога*. Віхола.
- Будник, О. (2020, 16 квітня). *Його Святість Варфоломій, Архієпископ Константинополя – Нового Риму і Вселенський Патріарх: У цій кризі ми відкрили для себе, що наші домівки і родини покидані статті "малою церквою"*. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3007316-jogo-vsesvatist-varfolomij-arhiepisokp-konstantinopola-novogo-rima-i-vselenskij-patriarh.html?fbclid=IwAR1-dd7hKxLgPcWapEX8tuvEgsBtJkOu06wPx31JHxNgrCQtHKnz7sBI>
- Волковський, В. (2021). Ставлення до онлайн як до несправжнього та підробки – не логічний аргумент, а підсвідомо звичка. У *Феномен онлайн-причасття. Рефлексії. Полеміка. Перспективи* (с. 60–70). Фонд пам'яті Блаженнішого митрополита Володимира. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1590980/FULLTEXT01.pdf>
- Добродум, О. (2018). Релігійна соціалізація у віртуальному кіберпросторі. *Релігійна свобода*, 21, 93–99. <https://uars.info/prints/rs/21/13.pdf>
- Михайл (Лярош), митр. Корсунський ПЦУ. (2021, 15 жовтня). *Нова ересь: Причасття онлайн*. Київське православ'я. <http://kyiv-pravosl.info/2021/10/15/nova-eres-prychastyu-onlajn/>
- Морозов, Б. К. (2020, 22 липня). *Чому онлайн Богослужіння можуть руйнувати Церкву? Християнський місійний простір*. <https://crs-center.org/chomu-onlajn-bogoslužhinnya-mozhut-ruynuvati-tserkvu/>
- Недавня, О. (2023). Діджиталізація церков як чинник їх трансформації у сучасному світі динамічних георелігійних процесів. У О. Саган (Ред.), *Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні* (с. 233–246). Світ знань. <https://politteo.online/novyny/georeligijni-procesy-i-konfesijni-transformaciyi-v-ukrayini/>
- Предко, О. І. (2021). Різноманітні підходи до осмислення релігійної безпеки в умовах коронавірусної пандемії. У *Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії* (с. 8–13). http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sw/relihiina_bezpeka_v_Ukraini_v_umovakh_koronavirusnoi_pandemii_monohrafiia.pdf
- Саава, І. (2021). Господь відповідає на єхаристійну молитву дистанційно на кожній літургії. У *Феномен онлайн-причасття. Рефлексії. Полеміка. Перспективи* (с. 19). Фонд пам'яті Блаженнішого митрополита Володимира. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1590980/FULLTEXT01.pdf>
- Святе Письмо (І. Хоменко, Пер.). (2021). Свічадо. (Оригінал опубліковано 1963 р.)
- У часи карантину інтенсивність спілкування зростає, але ми не можемо перевести звичайне життя Церкви тотально в онлайн. (2020, 16 квітня). Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви. [http://archives.ugcc.ua/video/u_chasi_karantynu_intensivnist_spilkuvannya_duzhe_zrostaie_ale_mi_ne_mozhemo_perevesti_zvichajne_zhittya_tserkvi_totalno_v_onlajn_blazhennishiy_svyatoslav_89389.html?fbclid=IwAR2o1vfc12c6DBimb5bDilHJT4b14qJYi7r8K4AK9DBLL0suKuZAM13e3uM](http://archives.ugcc.ua/video/u_chasi_karantynu_intensivnist_spilkuvannya_duzhe_zrostaie_ale_mi_ne_mozhemo_perevesti_zvichajne_zhittya_cerkvi_totalno_v_onlajn_blazhennishiy_svyatoslav_89389.html?fbclid=IwAR2o1vfc12c6DBimb5bDilHJT4b14qJYi7r8K4AK9DBLL0suKuZAM13e3uM)
- Casanova, J. (2019, July 4). *Global religious and secular dynamics: The modern system of classification*. The Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/publications/global-religious-and-secular-dynamics-the-modern-system-of-classification>
- Cox, H. (2009). *The Future of faith*. HarperOne.

References

- Ahieiev V. (2021). *Religion must die or who will we believe in after god?* Vikhola [in Ukrainian].
- Budnik, O. (2020, April 16). *His Holiness Bartholomew, Archbishop of Constantinople – New Rome and Ecumenical Patriarch. In this crisis, we discovered for ourselves that our homes and families are called to become a "small church"*. Urkinform [in Ukrainian]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3007316-jogo-vsesvatist-varfolomij-arhiepiskop-konstantinopola-novogo-rima-i-vselskij-patriarh.html?fbclid=IwAR1-dd7hKxLgpYcWapEX8tuvEgsBtJ-kOu06wPx31JHXnGrCQtHKnz7sBI>
- Casanova, J. (2019, July 4). *Global religious and secular dynamics: The modern system of classification*. The Berkley center for Religion, Peace, and World Affairs. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/publications/global-religious-and-secular-dynamics-the-modern-system-of-classification>
- Cox, H. (2009). *The Future of faith*. HarperOne.
- Dobrodum, O. (2018). Religious socialization in virtual cyberspace. *Religious Freedom*, 21, 93–99 [in Ukrainian]. <https://uars.info/prints/rs/21/13.pdf>
- Holy Bible* (I. Khomenko, Trans.). (2021). Swichado (The original was published in 1963) [in Ukrainian].
- In times of quarantine the intensity of communication is increasing, but we cannot transfer the ordinary life of the Church completely online*. (2020, April 16). Information resource of the Ukrainian Greek Catholic Church. http://archives.uGCC.ua/video/u_chasi_karantinu_intensivnist_spilkuvannya_duzhe_zrostaie_ale_mi_ne_mozhemo_perevesti_zvichayne_zhittya_tserkvi_totalno_v_onlayn_blazhennishiy_svyatoslav_89389.html?fbclid=IwAR2o1vfc12c6DBimb5bDiiHjT4b14qyYi7r8K4AK9DBLL0suKuZAM13e3uM [in Ukrainian]
- Mikhail (Larosh), Metrop. of Korsun of the OCU (2021, 15 October). *A new heresy: Communion online*. Kyivan Orthodoxy [in Ukrainian]. <http://kyiv-pravosl.info/2021/10/15/nova-eres-prychastya-onlajn/>
- Morozov, B. K. (2020, July 22). *Why online services can destroy the Church?* Christian mission space [in Ukrainian]. <https://crs-center.org/chomu-onlayn-bogosluzhinnya-mozhut-ruynuuvati-tserkvu>
- Nedavnya, O. (2023). *Digitalization of churches as a factor in their transformations in the modern world of dynamic geo-religious processes*. In O. Sagan (Ed.), *Georeligious processes and confessional transformations in Ukraine* (pp. 233–246). Svit znan [in Ukrainian]. <https://politteo.online/novyny/georeligijni-proczesy-i-konfesijni-transformacziyi-v-ukrayini/>
- Predko, O. I. (2021). Different approaches to understanding religious security in the context of the coronavirus pandemic. In *Religious security in Ukraine in the context of the coronavirus pandemic* (pp. 8–13) [in Ukrainian]. http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sw/relihiina_bezpeka_v_Ukraini_v_umovakh_koronavirusnoi_pandemii_monohrafiia.pdf
- Saava, I. (2021). The Lord answers the Eucharistic prayer remotely at every liturgy. In *The phenomenon of online communion. Reflections. Polemics. Perspectives* (p. 19). Foundation in memory of His Beatitude Metropolitan Vladimir [in Ukrainian]. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1590980/FULLTEXT01.pdf>
- Volkovskiy, V. (2021). Treating online as inauthentic and fake is not a logical argument, but a subconscious habit. In *Phenomenon has online communion. Reflections. Debate. Perspectives* (pp. 60–70). Foundation in memory of His Beatitude Metropolitan Volodymyr [in Ukrainian]. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1590980/FULLTEXT01.pdf>
- Отримано редакцією журналу / Received: 15.04.24**
Прорецензовано / Revised: 25.04.24
Схвалено до друку / Accepted: 13.05.24

Anna LAVYNIUKOVA, PhD Student
 ORCID ID: 0000-0002 5380-4067
 e-mail: annlav@ukr.net
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DIGITALIZATION AS A FACTOR INFLUENCING RELIGIOUS EXPERIENCE

Background. *Digitalization nowadays affects virtually all spheres of human activity, and it is extremely important to have time to comprehend this process, formulate a plan of interaction and try to predict its consequences. On the one hand, digitalization is a challenge for such a traditional and monumental structure as religion, but on the other hand, it can be an impetus for the development of the latter, stimulating the development of new answers to old questions. Does form prevail over content, or is the latter a more important component? This is the question behind most discussions about the possibility or impossibility of using technical means during sacred services, and this article attempts to answer it. This topic is revealed through the prism of the concept of religious experience and possible changes and influences on it through the involvement of technical means in church practices.*

The purpose of the article is to highlight the impact of the digitalization of religion on the formation and functioning of religious experience.

Methods. *To conduct this study, bibliographic materials on the interaction of technology and religion were studied and analyzed, and the materials that best reflect the current state of this issue were synthesized from the total array.*

Results. *The study demonstrated, firstly, the indisputable fact that the external conditions of recent years (the Covid-19 pandemic and the beginning of a full-scale invasion) have significantly stimulated the process of church digitalization. In addition, this article demonstrates the diversity of attitudes and attitudes of church representatives towards the involvement of modern technology in traditional religious practices. The study also shows how the challenges of modernity can contribute to the emergence of new, from some point of view, controversial religious practices (the phenomenon of online communion).*

Conclusions. *There is an undeniable interaction between technological progress and religious conservatism, which can lead to both conflicts and unexpected adaptations. We all found ourselves in equally extreme conditions and had only a choice of how to respond to them. In the church, we see that there are examples of clergy who have easily been able to integrate and turn modern technological tools to the benefit of themselves and their flock, and there are those who prefer to oppose the latter. Everyone has their own explanations and arguments, which demonstrates the continued need to understand the digitalization of religion so that in the future the two sides of this dispute can come to a "common denominator".*

Keywords: *church, religious faith, religious experience, technologies, religious practice, religious security.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.